

УДК 091"17":027.54

Цитування:

Підгорбунський М. А. Періодизація поширення багатоголосної музики та запровадження лінійної нотації в Україні. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв : наук. журнал.* 2021. № 1. С. 146-151.

Підгорбунський Микола Анатолійович,

кандидат історичних наук, доцент,

доцент Київського національного університету культури і мистецтв

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2678-5147>

nikolauspig@gmail.com

Pidhorbunskyi M. (2021). Periodization of the spread of polyphonic music and the introduction of linear notation in Ukraine. *National Academy of Culture and Arts Management Herald: Science journal*, 1, 146-151 [in Ukrainian].

ПЕРІОДИЗАЦІЯ ПОШИРЕННЯ БАГАТОГОЛОСНОЇ МУЗИКИ ТА ЗАПРОВАДЖЕННЯ ЛІНІЙНОЇ НОТАЦІЇ В УКРАЇНІ

Метою статті є визначення впливу реформаційних течій на українську музичну культуру та розробка періодизації поширення багатоголосної музики. **Методологія дослідження** включає системний аналіз, що дав можливість проаналізувати та дослідити вплив реформаційних течій на поширення багатоголосної музики. Для окреслення часових і кількісних характеристик проаналізованого матеріалу було вжито статистичний та хронологічний методи, які сприяли визначенню поетапних та послідовних новацій в українській музичній культурі. **Наукова новизна** полягає у розробці періодизації поширення багатоголосної музики та запровадження лінійної нотації в Україні. **Висновки.** В процесі дослідження впливу реформаційних течій та діяльності католицьких навчальних закладів визначено витоки багатоголосної музики. Розроблено періодизацію поширення багатоголосної музики на українських теренах. Встановлено, що першими популяризаторами багатоголосної музики була українська заможна шляхта.

Ключові слова: реформаційні течії; музичні капели; багатоголосна музика; лінійна нотація.

Pidhorbunskyi Mykola, Candidate of Historical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of Kyiv National University of Culture and Arts

Periodization of the spread of polyphonic music and the introduction of linear notation in Ukraine

The purpose of the article is to determine the influence of Reformation currents on Ukrainian musical culture and to develop the periodization of the spread of polyphonic music. **The methodology** includes a systematic analysis, which made it possible to analyze and investigate the impact of Reformation trends on the spread of polyphonic music. To outline the temporal and quantitative characteristics of the analyzed material, statistical and chronological methods were used, which contributed to the definition of gradual and consistent innovations in Ukrainian musical culture. **The scientific novelty** is the development of periodization of the spread of polyphonic music and the introduction of linear notation in Ukraine. **Conclusions.** In the process of studying the influence of Reformation currents and the activities of Catholic educational institutions, the origins of polyphonic music were identified. The periodization of the distribution of polyphonic music in Ukraine has been developed. It was established that the first wealthy musicians were the Ukrainian wealthy gentry.

Key words: reformist trends; musical chapels; polyphonic music; linear notation.

Актуальність теми дослідження. У період Відродження партесний спів органічно увійшов в українську духовну музику і став невід'ємним складовим елементом національної культури. Актуальність цієї публікації пов'язана зі зростаючою увагою до української музичної культури в період Ренесансу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед українських істориків та мистецтвознавців, які займалися і

продовжують займатися дослідженням православного літургійного співу, побутує усталена думка, що запровадження партесного співу в Україні розпочали церковні братства за підтримки Східних патріархів для протидії католицькій вірі та різноманітним протестантським течіям. Стосовно запровадження лінійної нотації в Україні існує кілька гіпотез, тому це питання на сьогодні залишається дискусійним. Розглянемо дві позиції, які є основними серед науковців. Так,

О. Я. Шреер-Ткаченко, М. В. Бражніков, О. С. Цалай-Якименко та ін. вважають, що введення нової лінійної нотації було пов'язано із запровадженням багатоголосного співу. Згідно цієї гіпотези лінійна нотація спочатку використовувалася півчима для партесного співу, а вже потім побачивши певні переваги, її застосували для перепису монодійних піснеспівів [18; 7]. О. С. Цалай-Якименко зазначає, що лінійний нотопис став засобом для освоєння складніших музичних форм, оскільки дозволяв фіксувати звуковисотні та метроритмічні параметри в музичному творі, забезпечував акордово-мелодичну злагодженість голосів хору. Ці зміни відобразилися в рукописних Ірмологіонах наприкінці XVI – початку XVII ст. [16].

Інша гіпотеза знайшла своє відображення в працях М. Ф. Фіндейзена, Д. В. Разумовського, Д. С. Шабаліна. Так, М. Ф. Фіндейзен відзначав, що деякі знаки київського лінійного нотопису, як і зовнішнє зображення нот, були схожі з невмами [15]. Дослідник Д. С. Шабалін стверджує, що київська квадратна нотація створена в Києві, ймовірно, в другій половині XV – на початку XVI ст., за допомогою накладення стовпових невм на нотолінійний стан. Він зазначає, що три невменні знаки, а саме: статія, столиця і крюк використовувалися в лінійній нотації, але змінили свій вигляд заради зручності їх розміщення на нотному стані [17]. Д. В. Разумовський також зазначає, що київська нотація в першій половині XVII ст. мала «свою отличительную характеристику и особенность въ начертаніи, неизвѣстны были современному Западу» [13].

Метою роботи є визначення впливу реформаційних течій на українську музичну культуру та розробка періодизації поширення багатоголосної музики.

Виклад основного матеріалу. Процесу запровадження багатоголосного співу в богослужінні передував період ознайомлення і засвоєння. Саме під час поширення реформаційних течій на українських теренах відбувається ознайомлення українців з багатоголосним співом та хоральною і мензуральною нотаціями. Першою реформаційною течією, яка мала вплив на українську культуру та освіту, був гуситський рух. Одним із головних завдань чеських реформаторів було бажання відродити в церковному житті практики ранніх християн. Це привело їх до зближення з православним християнським Сходом, де, на їхню думку, все ще переважало первісне християнське життя.

Ознайомлення українців з європейською музичною культурою, яка була проникнута ідеями реформації, почалося саме з чеських пісень під час гуситських війн, в яких вони епізодично брали участь. Чеські духовні гімни виконувались одноголосно, їх мелодії мали невеликий діапазон і спиралися на церковні лади, проте на відміну від католицької літургійної музики тих часів, виконувались чеською мовою і без інструментального супроводу.

З ідеями чеської реформації та європейською музичною культурою українці також знайомилися під час навчання в європейських університетах. У період чеської революції молодь із західноукраїнських земель навчалася у Празькому університеті. Згідно історичної пам'ятки Університету Карла-Фердинанда з 1401 по 1408 рр. ступінь бакалавра на філософському факультеті в Празі отримали українські студенти: Christophorus de Lytwania, Mathias Wylna, Ioan de Lemberg та ін. [3]. Наприкінці XV ст. вихідці з України значно частіше, ніж у попередній період, починають виїждати до Краківського, Празького та інших європейських університетів. Переважно, це були діти магнатів, заможних міщан та шляхтичів, однак нерідко освіту в закордонних університетах здобували і вихідці з незаможних станів. Більшість студентів з України були галичани і подоляни. За твердженням літературознавця Григорія Нудьги, тільки з Галича вчилися в різних європейських університетах понад 200 студентів [10, 357-358, 363].

Після того, як у 1480 р. в Трансильванії починається активна діяльність інквізиції проти єретичних рухів (саме гуситів), громади «Братської Єдноти» змушені були емігрувати через Молдавію на Поділля. Про осідання на цій території чеських громад свідчать дані з історичної топографії Кам'янця-Подільського, зібрані ще наприкінці XIX ст. подільським красзнавцем Юрієм Сіцинським. Велика громада «чеських братів» в 1490–1500-х рр. осіла в місті Смотричі поблизу Кам'янця-Подільського [14, 45-60]. Чеські брати пропагували реформаційні ідеї і на Закарпатті, розповсюджуючи чеську духовну літературу в школах. Перші переклади Святого Письма з'являються в цьому регіоні за посередництва чеських братів, які привозили сюди копії «Шекейського Псалтиря» (1550 р.), «Євангеліє» (1574 р.), «Діяння апостолів» та «Крालицьку Біблію» [11].

У чеському хорovому нотопісі прослідковується його подібність з київською квадратною нотацією. Чеський оригінальний тип нотації *nota choralis* – ромбіка (празька нотація) сформувався від поєднання давнього чеського невменного, *nota romana quadrata* (Франція) і *nota gotica* (Німеччина). Цим нотописом написані чеські музичні рукописи: Антифонарій королеви Єлизавети Рейчки (початок XIV ст.), Антифонарії з жіночого монастиря бенедиктинців при св. Георгія в Празькому Граді (20-ті роки XIV ст.), Седлецький антифонарій (прибл. в 1240 р.), Антифонарій Арношт Пардубіцький (1364 р.) тощо. На початку XIV ст. в Чеському королівстві були знайомі з хоральною та мензуральною нотаціями, а поліфонічні вокальні жанри почали розвиватися з другої половини XV ст. Відповідно, можемо зазначити, що саме «чеські брати» стали одними із перших, хто познайомив українців з багатоголосною музикою.

Дослідник С. М. Мединський вбачав світоглядну та догматичну близькість чеського і православного братських рухів. Він вважав, що взірцем для формування українських церковних братств у XVI–XVII ст. послужило богемське братство [9, 36–37]. У подальшому ця близькість проявилася в схожості статутів українських і чеських братських шкіл та протестантських общин. Їхня спільна діяльність була спрямована проти католицьких та єзуїтських навчальних закладів. Братські школи запозичили певні елементи протестантського навчання. Навчальні дисципліни, методи викладання (проведення дискусій), класно-урочна система, все це свідчать про подібність з протестантськими школами. Українські братські школи використовували в навчальному процесі протестантські підручники, а більш заможні школи запрошували протестантів до викладання навчальних дисциплін.

Першими популяризаторами багатоголосної музики була українська заможна шляхта Великого князівства Литовського, яка захоплювалася реформаційними ідеями починаючи з XVI ст. У більшості випадків захоплення ідеями Реформації відбувалося під час їхнього навчання в європейських університетах. Збереглися документальні матеріали, які засвідчують, що заможні українські шляхтичі запрошували іноземних вчених та музикантів до своїх маєтків, будували церкви, в яких виконувалися багатоголосні твори, засновували друкарні, де на їхній кошт

видавалася різноманітна полемічна література та богослужбові нотні книги. Вони також змушували своїх підданих підтримувати їхні релігійні уподобання, а саме відвідувати протестантські церкви під час богослужіння.

Завдяки старанням князя Миколи Христофора Радзивілла на прізвисько «Чорний» (1515–1565 рр.), який був канцлером Великого князівства Литовського, кальвінізм став панівним серед магнатів та шляхти князівства. За прикладом Миколи Радзивілла «Чорного» і Миколи Радзивілла «Рудого» та під їхнім впливом кальвінізм прийняли православні шляхетні роди Ходкевичей, Сапег, Горський, кн. Вишневецьких, Глібовичів, Полубенських, Дорогостайських, Тишкевичів, Зборжаських та багато інших знатних прізвищ. Одні це робили за спорідненими або дружніми зв'язкам з Радзивіллами, інші через бажання догодити і мати їхню прихильність.

Князь Микола Радзивілл «Чорний» був великим шанувальником європейського музичного мистецтва. Його оркестр і хор у Вільні справив велике враження на англійського посла сера Джерома Горзея, коли він слухав його в 1583 р. Ось як згадує англійський дослідник і дипломат Джером Горзей свою зустріч з литовським князем: «Його високість запросив мене на обід... привів мене в дуже велику кімнату, де були органи і спів. Мене помістили перед ним в середину столу, звучали труби і гриміли литаври. Проведена перша служба, блазні і поети весело жартують, інструменти голосно і тихо грають дуже музично» [1, 251–252]. Князь Радзивілл «Чорний» був опікуном Вацлава з Шамотул, він призначив його керівником свого хору в Несвіжі, де придворним музикантом працював композитор Кипріан Базилик.

У палаці Великого князя Литовського, польського короля Стефана Баторія в місті Гродно працювали відомі виконавці і композитори: Войцех Длугорай, Френсіс Мафон та ін. Королівський оркестр складався з 40 музикантів, і згідно зі складеним інвентарем в 1586 р. серед музичних інструментів були скрипки, клавесин, шалмеї, піщалки, кларнети, пузони тощо. Керівником капели (старшим музикантом) був відомий композитор Кшиштоф Клабон [8].

Тікаючи від переслідувань католицької інквізиції в Європі, прихильники кальвінізму отримали захист та підтримку від князя Христофора Миколая Радзивілла на прізвисько «Перун» (1547–1603 рр.). Він був ревним кальвіністом і прихильником протестантської

церкви, відстоював позиції протестантів під час контрреформації. У 1584 р. князь Христофор Микола Радзивілл «Перун» побудував дві євангелічні церкви в Біржах і Радзивіллішках, допомагав Біржайській гімназії та школі в Кейданах. При його дворі перебували видатні мислителі, поети, музиканти, зокрема, поет і перекладач прибічник кальвінізму Андрій Римша, поет-кальвініст Еліаш Пелгжимовський, поет-кальвініст і перекладач Соломон Рисінський та кальвіністський теолог і письменник Андрій Волан. Князь Христофор Радзивілл Перун відкрив у Бересті друкарню, в якій 1563 р. була видана польською мовою Радзивіллівська Біблія [2].

Представники шляхетного роду Лещинських, починаючи від старшого Рафала (бл. 1526–1592 рр.) і продовжуючи його сином Андрієм (бл. 1559–1606 рр.) та онуком також на ім'я Рафал (1579–1636 рр.), були очільниками протестантського руху. Старший Рафал в 1549 р. вступив в громаду чеських братів-протестантів, став надавати їм підтримку і брати участь в їхніх зборах, активно будував протестантські церкви. Його син Андрій підтримував кальвіністів, мав мастки на Тернопільщині та Волині. Онук Рафал Лещинський навчався в школі «братів чеських» в Козьмінку та в університеті Гейдельберга (Німеччина). Його називали «Папою кальвінів польських», він спонсорував багато нових протестантських церков та шкіл [4].

Один з укладачів Литовського статуту Остафій Богданович Волович (бл. 1520–1587 рр.) – підканцлер та великий канцлер литовський був меценатом реформаційного руху на землях Великого князівства Литовського. З православ'я він перейшов до протестантства і став прихильником кальвінізму. Пізніше зблизився з аріанами і активно підтримував перекладача і друкаря Василя Тяпинського, протестантського теолога і письменника Якуба з Калинівки та філософа і письменника Симона Будного. На кошти О. Б. Воловича була заснована друкарня в Несвіжі [6].

Потрібно зазначити, що власність кожного із згаданих магнатів складала десятки міст та сотні сіл і за територією були величезними. Так, княжі землі тільки десяти родин становили наприкінці XVI початку XVII ст. понад 55% поземельного фонду України [19, 125]. Це свідчить про те, що протестантські впливи охоплювали велику кількість українських міст і сіл, а не тільки палаци

магнатів. Парафії та церкви були зайняті священниками тієї релігійної конфесії, яку підтримував власник маєтку. Така ситуація була характерна не тільки для Речі Посполитої, а і для інших європейських держав. Діяла протестантська форма правового принципу – «Чия земля, того і релігія» (лат. *Cuius regio, eius religio*), закріплена на Священній Римській Асамблеї в Аугсбурзі в 1555 р. При дворах великих князів литовських, магнатів та заможної шляхти у XVI ст. працювало багато відомих слов'янських композиторів та виконавців: Кипріан Базилик, Вацлав з Шамотул, Микола Гомулка, богослов і композитор Ян Брант, лютнист і композитор Войцех Длугорай та співак, лютнист і композитор Кшиштоф Клабон. Крім того, заможна шляхта запрошувала італійських музикантів, таких, як Луку Маренціо та Діамеда Като, композитора Джованні Батіста Качолу та органіста Антонія (Франтишек) Мафона [4, 84]. У період Ренесансу церковне і світське музичні мистецтва були тісно пов'язані між собою. Композитори робили аранжування популярних світських пісень для виконання їх під час богослужіння, а також використовували церковні мелодії зі світськими текстами. Багато композиторів працювали як в культових, так і світських жанрах, серед них – Кипріан Базилик, Вацлав з Шамотул, Криштоф Клабон та ін. Вони були авторами інструментальних творів, світських пісень та псалмів для церковного хору.

На початковому етапі поширення багатоголосної музики українські співаки та музиканти, які працювали в капелах магнатів, без особливих складнощів виконувати католицькі музичні твори на слух без знання хоральної та мензуральної нотації. Із збільшенням партесного репертуару виникла необхідність вивчення теоретичних основ західноєвропейської хоральної та мензуральної нотації. Виконуючи світську інструментальну музику, вони засвоїли європейську світську п'ятилінійну нотацію. Цим можна пояснити, що в подальшому і церковні братства віддали перевагу п'ятилінійній нотації, яка вже була засвоєна українськими музикантами та вважалася більш досконалою, а не чотирьохлінійною, якою записувались католицькі та протестантські духовні твори.

Відповідно до опрацьованого матеріалу пропонуємо періодизацію поширення багатоголосної музики на українських теренах:

- перший період з XV до XVI ст. – ознайомлення українців із

західноєвропейським багатоголосною музикою завдяки поширенню католицької віри, реформаційних течій та під час навчання в європейських навчальних закладах;

- другий період з початку і до середини XVI ст. – засвоєння українськими музикантами багатоголосної музики під час навчання та роботи в капелах магнатів;

- третій період з другої половини XVI до початку XVII ст. – запровадження світської інструментальної музики та церковного партесного співу в маєтках української шляхти, яка стала захоплюватися реформаційними ідеями переходячи в різноманітні протестантські конфесії;

- четвертий період розпочався наприкінці XVI і тривав до XVIII ст. – українські церковні братства запроваджують партесний спів в православному богослужінні за підтримки Східних патріархів.

Висновки. У процесі дослідження впливу реформаційних течій та діяльності католицьких навчальних закладів на українських теренах визначено витоки багатоголосної музики. Розроблено періодизацію поширення багатоголосної музики на українських теренах. Встановлено, що європейська багатоголосна музика проникає на українські землі разом із поширенням католицької віри та реформаційних течій. Першими популяризаторами багатоголосної музики була українська заможна шляхта, яка захоплювалася реформаційними ідеями починаючи з XVI ст. В маєтках української шляхти організовувалися музичні капели, які виконували світські інструментальні та церковні партесні твори. І тільки наприкінці XVI ст. церковні братства за підтримки Східних патріархів розпочали запроваджувати партесний спів в православному богослужінні.

Література

1. Horsey J. Travels – Russia at the close of the XVI th century. London, 1856. URL: <https://archive.org/stream/russiaatcloseofs20bond?ref=ol#page/n13/mode/2up> (дата звернення 14.10.2020).
2. Lulewicz H. Radziwiłł Krzysztof zwany Piorunem h. Trąby (1547-1603) // Polski Słownik Biograficzny: Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1987. T. XXX/2, zeszyt 125. S. 264-276.
3. Monumenta historica universitatis Carolo-Ferdinande Pragensis. Praha, 1830-1845. V. 1. Pt. 2. URL: <https://catalog.hathitrust.org/Record/008890694> (дата звернення 11.10.2020).
4. Przybyszewska-Jarminska B. The History of Music in Poland. Warszawa, 2002, vol. III, 247 s.

5. Sipayło M. Leszczyński Rafał h. Wieniawa (1579-1636) // Polski Słownik Biograficzny: Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1972. T. XVII/1.

6. Бачище Ю. Реформаційні интенції в діяльності канцлера ВКЛ Остафея Воловича // Богословские размышления. 2016. №17. С. 36-46.

7. Бражников М. В. Многоголосие знаменных партитур // Проблемы истории и теории древнерусской музыки: Сб. ст. Ленинград, 1979. С. 7-61.

8. Дадзімава В. У. З гісторыі музычнага выканальніцтва ў Беларусі: старажытныя часы // Весці Беларускай Дзяржаўнай Акадэміі Музыкі. 2015. № 26. С. 105-110.

9. Мединський Є. М. Братські школи України і Білорусії XVI-XVII ст. Київ, 1958. 210 с.

10. Нудьга Г. Перші магістри і доктори: Укр. студенти в університетах Європи XIV – XVIII ст. // Жовтень. 1982. № 3.

11. Петровъ А. Статьи объ Угорской Руси. Санкт-Петербург: Сенатская типография, 1906. 71 с.

12. Підгорбунський М. Археографічний аналіз українських рукописних півчих збірників Тріодей XVI ст. Мистецтвознавчі записки. 2019. № 36. С. 187-192.

13. Разумовский Д. Церковное пение в России. URL: http://227704.selcdn.ru/mrps-library/texts/science/razum_history/vol_02/part_01.pdf (дата звернення 22.11.2020).

14. Сіцинський Ю. Нариси з історичної топографії міста Кам'янець-Подільського та його околиць / упоряд. М. Мошак. Кам'янець на Поділлі: Вид. Поділ. братства, 1994. 60 с.

15. Финдейзен Н. Ф. Очерки по истории музыки в России с древнейших времён до конца XVIII века. Т. 1. Вып. 3. Москва–Ленинград: Музсектор, 1928. 364 с.

16. Цалай-Якименко О. С. Шляхи відродження. URL: <http://litopys.org.ua/istkult2/ikult246.htm> (дата звернення 15.11.2020).

17. Шабалин, Д. С. Певческие азбуки Древней Руси: Тексты. Краснодар: Совет. Кубань, 2003 (ФГУП Изд-во Сов. Кубань). 407 с.

18. Шреєр-Ткаченко О. Я. Історія української музики. Київ: Муз. Україна, 1980 Ч. 1. Розвиток української музичної культури від найдавніших часів до середини XIX ст. 198 с.

19. Яковенко Н. М. Українська шляхта з кінця XIV до середини XVII ст. (Волинь і Центральна Україна). Київ, 1993. 469 с.

References

1. Horsey, J. (1856). Travels – Russia at the close of the XVIth century. London. URL: <https://archive.org/stream/russiaatcloseofs20bond?ref=ol#page/n13/mode/2up> (Accessed 10/14/2020) [in English].
2. Lulewicz, H. (1987). Radziwiłł Krzysztof zwany Piorunem h. Trąby (1547-1603). Polski Słownik

Biograficzny: Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk [in Poland].

3. Monumenta historica universitatis Carolo-Ferdinande Pragensis. Praha, (1830-1845). URL: <https://catalog.hathitrust.org/Record/008890694> (Accessed 10/11/2020) [in the Czech Republic].

4. Przybyszewska-Jarminska B. (2002). The History of Music in Poland. Warszawa. [in Poland].

5. Sipayłło, M. (1972). Leszczyński Rafał h. Wieniawa (1579-1636). Polski Słownik Biograficzny: Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk. [in Poland].

6. Bachishhe, Yu. (2016). Reformation intentions in the activities of the Chancellor of the Grand Duchy of Lithuania Ostafei Volovich. Bogoslovskie razmy`shleniya, 17, 36-46 [in Russian].

7. Brazhnikov, M. V. (1979). The polyphony of znamenny scores. Problemy` istorii i teorii drevnerusskoj muzy`ki: Sb. st. Leningrad, 7-61. (in Russian).

8. Dadzi`yomava, V. U. (2015). From the history of musical performance in Belarus: ancient times. `Vesczi Belaruskaj Dzyarzhau`naj Akade`mii Muzy`ki, 26, 105-110 [in Belarus].

9. Medynskyi, Ye. M. (1958). Fraternal schools of Ukraine and Belarus of the XVI-XVII centuries. Kyiv, [in Ukraine].

10. Nudha, H. (1982). The first masters and doctors: Ukr. students in European universities XIV - XVIII centuries. Zhovten, 3 [in Ukraine].

11. Petrov, A. (1906). Articles about Ugrian Rus. Sankt-Peterburg: Senatskaya tipografiya. [in Russian].

12. Pidhorbunskyi M. (2019). Archaeographic analysis of Ukrainian manuscripts of singing collections Triodey XVI century. Mystetstvoznavchi zapysky: zb. nauk. prats', 36, 187-192 [in Ukrainian].

13. Razumovskij, D. Church singing in Russia. URL: http://227704.selcdn.ru/mrps-library/texts/science/razum_history/vol_02/part_01.pdf (Accessed 11/22/2020) [in Russian].

14. Sitsynskyi, Yu. (1994). Essays on the historical topography of the city of Kamianets-Podilskyi and its environs. Kamianets na Podilliu: Vyd. Podil. Bratstva. [in Ukraine].

15. Findejzen, N. F. (1928). Essays on the history of music in Russia from ancient times to the end of the 18th century. Moskava-Leningrad: Muzsektor. [in Russian].

16. Tsalai-Yakymenko, O. S. Ways of revival. URL: <http://litopys.org.ua/istkult2/ikult246.htm> (Accessed 11.15.2020) [in Ukraine].

17. Shabalin, D. S. (2003). Pevcheskie azbuki Drevnej Rusi: Teksty`. Krasnodar: Sovet. Kuban`. [in Russian].

18. Shreier-Tkachenko O. Ya. (1980). Istoriia ukrainskoi muzyky. Kyiv: Muz. Ukraina. Ch. 1. Rozvytok ukrainskoi muzychnoi kultury vid naidavnishykh chasiv do seredyny KhIKh st. [in Ukraine].

19. Iakovenko, N. M. (1993). Ukrainian nobility from the end of the XIV to the middle of the XVII century. (Volyn and Central Ukraine). Kyiv [in Ukraine].

*Стаття надійшла до редакції 17.11.2020
Отримано після доопрацювання 07.12.2020
Прийнято до друку 11.12.2020*